

מנהיגות בקרב ילדים

סקירת ספרות

הסקירה עוסקת בנושא של מנהיגות אצל ילדי גן בהתבסס על הידע הקיים בספרות על שלב התפתחותי זה. מטרת הסקירה היא לבחון מה עושה ילד בגיל הגן למנהיג מתוך הבנת החשיבות של גיל זה להמשך החיים, בעיקר בהיבטים חברתיים. הסקירה כוללת תיאור קצר של מאפייני ההתפתחות בגיל הגן, התייחסות למושג המנהיגות באופן כללי ולאחר מכן התמקדות במנהיגות של ילדים. בהקשר זה מציגה הסקירה את ההבחנה בין מנהיגות חיובית למנהיגות שלילית ומתארת את הידע בספרות על התמודדות המחנך עם נושא המנהיגות בגן.

התפתחות בגיל הגן

ילדים בגיל הגן עוברים התפתחות מואצת בתחום המוטורי, הקוגניטיבי, השפתי, הרגשי והחברתי. בתקופה זו מתרחשת אצלם צמיחה פיזית משמעותית לצד שינויים בחשיבה הסימבולית, ביכולת ההבעה ובויסות העצמי (ארז וטל, 2015). בתחום המוטורי מתבססת השליטה בהליכה ובריצה ומשתפר הביצוע של פעולות מוטוריקה עדינה כמו צביעה וגזירה. בתחום השפתי מתרחב אוצר המילים ומשתכללת היכולת הדקדוקית והתחבירית. בתחום הקוגניטיבי מתחלפת החשיבה הקונקרטית והאגוצנטרית בחשיבה ייצוגית יותר המאפשרת תפיסה של מצבים מופשטים ונקודות מבט שונות (סרוף, קופר ודהארט, 1998). בעקבות זאת, מתפתחת אצל ילדים בגיל הגן הבנה של מצבים מנטליים כמו כוונות ורצונות שלהם ושל אחרים. הבנה זו והיכולת לפתח תגובות רגשיות והתנהגותיות מותאמות מהוות תנאי חשוב לתהליכים חברתיים (בקר, 2009). בנוסף, ילדי גן מתמודדים עם תהליכים של גיבוש זהות אישית ושל סוציאליזציה, שהיא למידה של הנורמות המקובלות (ארז וטל, 2015).

גן הילדים מספק מסגרת חשובה להתנסות במצבים חברתיים ולפיתוח כישורי חיים שונים. המשחק בגן מאפשר למידה חברתית, התמודדות עם קונפליקטים והתפתחות אישית (קבלסון, 2005). תיאורטיקנים שעסקו בהתפתחות ילדים כמו ויניקוט ייחסו חשיבות רבה לפעילות המשחקית. ויניקוט ראה במשחק פעולה של יצירה ומהות טוטלית המאפשרת קיום ממשי. המרחב שבו הילד משחק מייצר עולם אשלייתי שבו ניתן לתרגל חיים שלמים באווירה בטוחה. משחק של ילדים מהווה גשר בין העולם החיצוני לפנימי ומזמן הנאה, התרגשות והגשמה של העצמי. מגרש המשחקים נחשב למימד קריטי בבריאות הנפשית ובהתפתחות האישית והחברתית (ויניקוט, 1996). במובן הזה, פינות המשחק המגוונות

בגן ומרחב הפעילות שמסגרת זו מספקת לילדים, מהווים זירה משמעותית לצמיחה ולמידה מתוך אינטראקציה עם הסביבה.

מהי מנהיגות?

אחד הנושאים הנחקרים ביותר בתחום האינטראקציות החברתיות הוא מנהיגות, ובהתאם ריבוי דרכי ההגדרה וההתייחסות למושג זה. במשך שנים עסק המחקר באיתור התכונות המאפיינות את המנהיג כמו הופעה חיצונית מרשימה, אינטליגנציה גבוהה והחלטיות. בהמשך החלו החוקרים להתמקד בהערכת התנהגויות של מנהיגים וסגנונות מנהיגות באמצעות כלים אמפיריים, בעיקר שאלונים מובנים. בשנים האחרונות נוספה התבוננות בהיבטים מוסריים ופסיכולוגיים עמוקים יותר, ביניהם מיקוד שליטה ואופטימיות, כמסבירים את תופעת המנהיגות (פופר, 2007). תופעה זו מופשטת ומורכבת ולכן טרם נמצאה לה הגדרה חד משמעית. עם זאת, מרבית ההגדרות שניתנו למושג כוללות שני מרכיבים קריטיים: מונהגים והשפעה. כלומר, מקובל להניח כי על מנת שתתקיים מנהיגות, יש צורך בקבוצת אנשים שתסכים להיות מונהגת וביכולת השפעה של המנהיג על קבוצה זו (דרי, 2009).

כנגד ההתמקדות בתכונות המנהיג או ביכולת השליטה שלו באחרים, מציע פופר (2007) לראות את תופעת המנהיגות כמערכת יחסים המביאה אנשים לפעול באופן הדורש השקעה חריגה ולעתים אף הקרבה. יחסי מנהיגות הם דו צדדיים ומתייחסים לצרכיהם של המנהיגים והמונהגים גם יחד. הדינמיקה של יחסים אלה מבוססת על רבדים רגשיים מורכבים המשתנים תדירות יחד עם הנסיבות. תפיסה מקורית אחרת מועלית על ידי דרי (2009) המבקש לייחס את המנהיגות למעשי המנהיג בפועל. גם לטעמו, תופעת המנהיגות חורגת מעבר למרכיבים הטכניים של המונהגים וההשפעה. מרכיבים אלה מייצגים לטענתו מדד של פופולריות ולא של מנהיגות אמיתית. עצם העובדה שאנשים מוכנים ללכת אחרי אדם אחר, עדיין אינה הופכת אדם זה למנהיג דגול. מנהיג אינו מוגדר על ידי סמכות, תפקיד או תכונה, אלא על ידי המעשים שהוא בוחר לעשות. מעשי מנהיגות נגזרים מערכים, מכושר שיפוט ומאומץ לב לפעול גם בניגוד למוסכמות. לכן על פי תפיסה זו, מנהיגות זו היא פוטנציאל הנמצא אצל כל אדם, בכל סיטואציה ובכל גיל.

מנהיגות של ילדים

תופעת המנהיגות יכולה להופיע גם בקבוצת הילדים, ואפילו אצל ילדי גן צעירים העושים את צעדיהם הראשונים בזירה החברתית. השהות הארוכה במסגרת החינוכית מספקת לילדים הזדמנויות רבות להתנסות במערכות יחסים. האינטראקציה עם בני הגיל משמעותית במיוחד מפני שהיא מתאפיינת בשוויון ובהזדמנויות המעודדים התפתחות אישית וחברתית. היחסים עם ילדים אחרים בגן משפיעים על הדימוי העצמי ותחושת הערך. הם גם מקדמים התנהגויות תקשורת, שיתוף פעולה, תחרות, פתרון קונפליקטים ומנהיגות (רוזנטל, גת וצור, 2009). התפתחות הכשירות החברתית בגיל הגן כוללת יכולת לקיים אינטראקציות ארוכות ומורכבות, לעורר עניין והערכה אצל ילדים אחרים, להנהיג ולהיות מונהג (טל, 2002). מושג הכשירות החברתית מייצג התפתחות מורכבת המתרחשת בזכות הבשלה בתחומים שונים במקביל, בהם התחום הקוגניטיבי, השפתי והרגשי. אחד המרכיבים החשובים של מושג זה הוא יכולת הויסות הרגשי